В. І. ГРИШКО

Що сталося в СССР у звязку із смертю Сталіна?

— 1 9 5 3 —

ПРОПАГАНДИВНИЙ ВІДДІЛ ЦК УРДП

В. І. ГРИШКО

Що сталося в СССР у звязку із смертю Сталіна?

diasporiana.org.ua

— 1 9 5 3 —

ПРОПАҐАНДИВНИЙ ВІДДІЛ ЦК УРДП

Про смерть Сталіна ніяк не можна сказати, що вона була несподіваною. І не тільки тому, що, поза всім його обожнюванням в СССР, був усе таки звичайним смертним і мусів уже нарешті в такому старому віці одного разу вмерти. Ні, ця смерть не була і не могла бути несподіваною також тому, що її сподівалися, її бажали і на неї з нетерпінням чекали мільйони і мільйони людей по обидва боки сталінської залізної заслони. Це нетерпеливе чекання було аж таке одверте, що не раз уже пресу і радіо всього світу облітали передчасні чутки про його смерть, але ці чутки, на превелике всіх розчарування, опісля спростовувалися. Це було буквально якесь накликування смерти, і тому, що вона довго Сталіна оминала, почалося вже на віть загальне зневірення і побоювання, щоб, бува, не справдилося повір'я про особливу довговічність тих, кого передчасно хоронять.

Нема потреби пояснювати, чому так багато людей із таким нетерпінням чека ло цієї смерти. Кров і сльози мільйонів жертв сталінського режиму промовляють без слів про те, що ненависть до Сталіна цілком природно мусіла прибрати форму бажання його смерти. Але, звичайно, це не було тільки бажання угамувати спрагу помсти ненависному тиранові бодай відчуттям факту його фізичного кінця. Чекаючи смерти Сталіна, люди чекали не тільки його фізичного кінця, а кінця, чи принаймні початку кінця, самого сталінського режиму, самої тієї системи терору й визиску, що її ціле чверть століття очолював Сталін і що її тому можна назвати «сталінщиною». Звиклі до всепояснюючої офіційної формули совєтської щоденної пропаґанди, згідно з якою Сталін був єдиним і всеобіймаючим джерелом сили, що урухомлює механізм совєтського життя, подібно до сонця в механізмі сонячної системи, люди уявляли собі й кінець Сталіна, як катастрофу тієї системи, в якій Сталін був «сонцем». Самі тієї катастрофи бажали і на неї чекали мільйони людей, чекаючи фізичного кінця Сталіна. І саме тому аж викликало зневіру побоювання можливої довговічности Сталіна, а з ним довговічности, чи може й вічности очоленої ним системи.

І от саме в час найбільшої зневіри і найменшого очікування нарешті довгожданий «шлячок» таки «трафив» його

в самому неприступному Кремлі, і він таки насправді взяв та й урізав дуба, аж гай зашумів. Давно сподіване стало дійсністю якось аж несподівано швидко й просто. Той, чию велич і могутність підносилось понад велич і могутність Бога, раптом упав трупом, перетворений у нікчемну мізерію, якою він у своєму звичайно-людському земному бутті тільки й був. І що сталося? Катастрофа?.. Ні (о, диво!) — ніякої катастрофи... Зникло «сонце», мов його корова язиком злизала, і ніякого потрясення в ході механізму совєтської «сонячної» системи не сталося. Все відбулося як по писаному, мов за якимсь розкладом руху поїздів, без запізнення й на одну хвилину. Ще не встигли як слід захолонути ноги в померлого «батька, вождя й учителя», як уже його люблені й люблячі «діти», «соратники й учні» з швидкістю, якій може позаздрити кожен майстер «спритних рук без ніякого шахрайства», перерозподілили між собою по-новому всі ролі й замінили його на всіх його посадах.

Потім за встановленим від смерти Леніна совєтським ритуалом п'ять хвилин поревіли сирени; в мавзолеї поруч «консервів Іліча» з'явилася ще одна консервована туша ідола; на сторінках «Правди», як і завжди без краплини правди, пролилося трохи крокодилячих сліз; у совєтські святці записано ще одну поминальну дату для обов'язкових аґітпопівських панахид і — все. І далі все

пішло собі крутитися, як ніби Сталіна й зовсім не було.

Проте ж таки не можна сказати, що давно сподівана смерть Сталіна не принесла з собою ніякої несподіванки. Ні, несподіванка, і таки досить велика несподіванка, у зв'язку із смертю Сталіна таки сталася. Цією несподіванкою стало передусім ніщо інше, як, власне, та див на і ніяк ніким не очікувана поспішність, з якою в СССР, так би мовити, перейдено до порядку денного через ще свіжий труп Сталіна. Той факт, що негайно по проголошенні офіційного повідомлення про Сталінову смерть відразу ж, ще далеко до похорону, всупереч звичаєві який велить навіть самі розмови про спадщину шанованого померлого відкласти до кінця жалобних урочистостей, було проголошено не тільки наступництво на посадах Сталіна, а й цілковите переставлення всіх фігур на посадах, які до самого Сталіна ніякого безпосередньо го відношення не мали, аж до цілковитої і засадничої перебудови всієї щойно завершеної Сталіном на 19-му з'їзді побудови партійно-державної машини, — цей факт, безперечно, був незвичайним.

Іншої вимови, крім демонстративного підкреслення **зміни** складу й структури попереднього **сталінського** керівництва, цей факт не мав і не може мати. А це означало ніщо інше, тільки **підкреслення** того, що було встановлено Сталіном, чи при Сталіні, і викинення всього

цього на смітник, як непотрібного, неправильного, дурного, відразу ж, як тільки винуватець цього спустив дух. Справді: до самого дня смерти Сталіна дробилися міністерства і призначалися щораз нові міністри, число яких дійшло до 56 і імена яких уже годі було запам'ятати: так само ще тільки пару місяців перед смертю Сталіна після **кількарічної** підготови на 19-му з'їзді було переконструйовано партію так, що зникло 13-особове Політбюро і замість нього з'явилась 36-особова Президія. І ось, тільки лікарі підписали акт про те, що Сталін уже труп, як відразу ж з'явився другий акт, яким 56 міністерств було редуковано до 25, а особи міністрів перемінено, і так само 36-особова Президія партії була редукована до 14-х осіб, цілком відповідно до чисельности старого Політбюра. При чому в основному якраз старі члени заповнили собою і склад нової Президії партії, і основний склад нових міністерств. Ясно, що це була повна перетасовка сталінських карт і тим самим — перший крок ревізії Сталіна. А це вже не можна розцінювати інакше, як перший удар по престижу імени Сталіна, як, нібито, безпомилкового вождя і перший вияв ігнорування його відразу ж після смерти. Бож відомо, що першим доказом справжньої пошани до померлого «вождя» є намагання, принаймні в перший період після смерти, зберегти й освятити, як щось недоторкане, діло

його розуму й волі. Так було, наприклад, після смерти Леніна. А тут навпаки — з одного боку, говориться про «вічну славу» і пошану до мертвого, ухвалюється побудувати для нього разом із Леніном спеціяльний Пантеон, а з другого боку — ще труп у хаті, а вже в хаті все переставляється так, щоб від установлено го померлим порядку не лишилося й сліду.

Але, зрештою, і сам спосіб ушанування Сталіна після смерти несподівано виявився на диво неспівмірним до тих нечувано велетенських розмірів культу живого Сталіна, який усе наростав і наростав до самої його смерти і нарешті напередодні смерти дійшов уже до чогось неймовірного, коли Сталіна в СССР уже не тільки величали «сонцем», а й писали, що, власне, і саме сонце на небі світить і гріє світлом і теплом генія Сталіна. Зокрема ж і особливо кожного разу при імені Сталіна, як правило, повторювались титули — «найгеніяльніший вождь і учитель комунізму», «творець нової епохи в борьбі за комунізм — сталінської епохи». Говорилось про «геніяльне вчення Сталіна», про різні відкриття Сталіна в теорії комунізму, про те, що він найбільший теоретик і ідеолог комунізму після Маркса й Леніна, яких він, нібито, не тільки доповнив, а й переступив створивши новий вищий етап комуністичної теорії. Здавалося б, цілком логічно після смерти такого велетенського генія, комуністичного вчення його партія, його учні й послідовники повинні б були зробити тільки одне: проголосити це сталінське «вчення, отже «сталінізм», за свій теоретичний доробок і зобов'язатись провадити далі «діло Сталіна» під прапором «сталінізму». Так було зроблено після смерти Леніна, коли партія проголосила гасло: «Ленін умер, але справа його живе. Живе ленінізм. Під прапором ленінізму вперед за справу Леніна!» А які ж гасла проголосила партія в зв'язку із смертю Сталіна? Вона проголосила всього лише одне гасло, яке звучить дослівно так: «Безсмертне **ім'я** Сталіна буде жити в серцях совєтського народу і всього прогресивного людства.» Отже — Сталін помер, але ім'я його буде жити. Ніякої згадки про «діло Сталіна» і ніякого натяку про «сталінізм». Взагалі ніякого «сталінізму» після смерти цього «найгеніяльнішого теоретика» не виявилось. Але головне, що навіть і без «сталінізму», але й просто «діла Сталіна» не проголошено **гаслом** його наступників. Звичайно, це не було випадково. Це було виявом холодної стриманости й обережности, виявом **свідомого** бажання обмежитись тільки відзначенням імени Сталіна — імени, яке, безперечно, буде безсмертним, бо таки справді вічно житиме, хоч не в серцях, то в печінках підсовєтських народів і всього людства.

Зрештою, той факт, що це обмеження пошаною до самого імени Сталіна не бу

ло випадковим, не тільки стверджують, а й підкреслюють усі дальші факти, зв'язані з поведінкою наступників Сталіна по його смерті. Взяти хоча б сам похорон. Усім упало, і не могло не впасти в очі, що та ґрандіозна урочистість, яку було влаштовано в Москві при нагоді цього похорону, насправді не мала в собі нічого від справжнього похорону реального **Сталіна,** а в усіх жалобних процедурах — ні ґрона справжньої жалоби по справді дорогій **людині**-вождеві, що відходить від життя. Це було ніщо інше, тільки символічний обряд на честь символічного **імени** і тільки імени, а не людини. Надзвичайно характеристично, що ніде, ні в одній совєтській газеті, ні в одній совєтській інформації не можна знайти найменшої згадки про те, що хтось із совєтського уряду чи керівництва партії, або хоч бодай хтось приватно, згадав десь про якусь родину Сталіна, не кажучи вже про обов'язковий у таких випадках чемностевий вислів співчуття родичам з приводу його смерти. При всіх інших випадках смерти комуністичних вождів в СССР такі вислови співчуття були, як правило, а також члени родини брали чільну участь у похороні, чим створювалась навколо померлого атмосфера справжньої людської жалоби. А в зв'язку із смертю Леніна особливо підкресленою була така атмосфера, і вдова та брати й сестри Леніна були в центрі уваги

всього народу. Але тут, у випадку з Сталіном, не тільки не було ніякого співчуття його родичам, а й нема ніяких згадок про якусь їхню участь у похороні, хоч відомо, що члени родини Сталіна живуть у Москві, хоча б син Сталіна генерал-льойтнант Василь Сталін і дочка Сталіна — Свєтлана, про яких раніше не раз згадувалося в совєтській пресі. Та навіть більше того: із світлини і повідомлень західньої преси ми знаємо, що, наприклад, Василь Сталін узяв участь у похороні батька, але в совєтських газетах навіть під тими світлинами, де є син Сталіна, перераховані всі прізвища, крім нього. Цей дивний факт, що, можливо, має під собою також ще й іншу підкладку, є наочним свідченням того, що вже на самому похороні було зіґноровано реальну людину — Сталіна й було залишено від нього та віддано шані тільки символічне ім'я.

Так само і всі три надгробні промови Сталінових наступників — Маленкова, Берії і Молотова в суті не були надгробними промовами, а політичними деклярациями й апеляціями до народу, лише з «нав'язуванням» до факту смерти Сталіна. Нічого подібного до тих клятв, які давали Ленінові наступники, зокрема Сталін, над ґробом Леніна, в промовах Маленкова, Берії і Молотова нема й сліду. Ні разу не пролунало ні одного звернення до мертвого з запевненням вірности його заповітам. Взагалі ні про які

заповіти Сталіна не було й згадки, і самих слів «заповіти Сталіна», як це було в випадку з Леніном, не було вжито ні разу. Перечисляючи завдання партії і уряду, Маленков ні разу не сказав про те, що ці завдання витікають із якихось заповітів Сталіна, кажучи зов сім неозначено: «Наш священний обов'язок полягає в тому, щоб...» Перечисляючи заслуги Сталіна, Маленков постійно і підкреслено говорив не просто «Сталін», а «Ленін і Сталін», а про якесь учення Сталіна так таки й не згадав, кажучи «Наша партія йде за великим ученням марксизму — ленінізму», і лише в кінці промови сказав про «велике вчення Маркса — Енґельса — Леніна — Сталіна». Такі ж самі, на диво невідповідні суперлятивам живому Сталінові, були й промови Берії та Молотова.

Але коли стриманість у ставленні до особи Сталіна на його похороні була ще для неозброєного ока мало помітна, то вже цілком виразно вона виявилась на спеціяльній сесії Верховного Совєта через десять днів після смерти Сталіна. Всупереч усяким сподіванням, аніякісінького врочистого вступу, бодай одною промовою на честь померлого, на цій сесії не було. Про смерть Сталіна при відкритті сесії було сказано буквально стандартну фразу з пропозицією вшанувати його пам'ять вставанням. Після цього таку ж саму фразу було сказано на честь померлого вождя комуністів Чехо-

Словаччини Ґотвальда. При чому на Ґотвальдові сесія зупинилася більше, бо було ухвалено спеціяльне послання до чехо-словацького уряду і народу в зв'язку з цим. А далі — всі формальності з затвердженням усіх змін складу й структури сталінського правління були ухвалені навіть без єдиного разу нав'язування до Сталіна. І нарешті в своїй інавґураційній промові новий голова уряду Маленков прямо таки цілковито зіґнорував Сталіна, не сказавши в усій своїй промові ані однісінького слова на честь Сталіна. За всю свою промову він лише один раз згадав ім'я Сталіна, заявляючи, що зміни структури правління в СССР назріли були ще при житті Сталіна. Але головне, тобто — чи ці зміни хотів і заповів зробити Сталін, він так і не сказав. І ніяких заяв про якесь дальше провадження політики Сталіна, про якісь дороговкази Сталіна, чи навіть про якесь відношення до політики свого попередника, у промові Маленкова нема й сліду. Відрекомендовуючи сесії новий склад совєтського уряду, Маленков сказав: «Відрекомендовуючи пропонований склад уряду, вважаю за потрібне заявити, що уряд в усій своїй діяльності буде строго провадити вироблену партією політику в зовнішніх і внутрішніх справах.» А де ж ділась та мудра, геніяльна, безпомильна політика Сталіна, під чиїм, мовляв, геніяльним керівництвом вироблялася всяка політика

партії і яку, політику Сталіна, власне, як патентовано мудру й безпомильну, логічно мав би був проголосити Маленков, тією політикою, що її він мав би провадити далі. Ані слова про політику Сталіна. І, нарешті, кінчаючи, Маленков сказав: «Ми підемо вперед по шляху будівництва комунізму в тісному єднанні партії, уряду і советського народу, дружньою братньою сім'єю всіх народів Совєтського Союзу.» І все. Ні згадки про Сталіна. Коли взяти до уваги, що раніше ні одна промова, ні одна стаття нікого в СССР, а зокрема й Маленкова, не могла не закінчитися заявою про те, що шлях уперед показує Сталін, то це цілковите оминання імени Сталіна в тих місцях промови, де воно зовсім самозрозуміло умісне, мовляв, помер вождь, а ми далі підемо вперед його шляхом, як це говорилось завжди по смерті Леніна — цей факт, безперечно, був дуже й дуже яскравим фактом ігнорування щойно померлого ідола, і це була перша велика несподіванка після смерти Сталіна.

Але далі пішли інші несподіванки одна за одною. Через двадцять днів після смерти Сталіна новий голова Верховного Совєта СССР маршал Ворошилов оголосив амнестію. Амнестія, правда, досить оригінальна, але все ж така, якої за Сталіна ні разу не було. І характеристичне те, що в поясненні до амнестії нема ніякого нав'язування до Сталіна,

мовляв — це акт його передсмертної милости ,чи взагалі наслідок його піклування про людей. Ні, навпаки. Все звучить так, що для народу лишається зробити тільки один висновок: помер Сталін — і зразу трохи полегшало; Сталін ув'язнив людей і не випускав до самої своєї смерти, а вмер — дивись, інші, ліпші випускають. Теж саме повторилось і з обниженням цін 1. квітня. Ніякого нав'язування до Сталіна, керівництво якого, мовляв, забезпечило такий добробут населення, при цьому зниження цін через 25 днів після смерти Сталіна, також не було. Знову ж таки народові підказується висновок про покращення життя не завдяки Сталінові, а завдяки його смерті.

І нарешті все ж таки через місяць після смерти Сталіна раптом проголошується акт, який уже став прямим актом ревізії і обвинувачення Сталіна. Цим актом було повідомлення про цілковиту реабілітацію групи керівних лікарів, в основному жидів, обвинувачених в убивстві і чамірі убивств ряду совєтських вождів ближчого оточення Сталіна, та викриття й арештування їхніх обвинувачувачів, керівників і функціонерів зліквідованого після Сталіна міністерства державної безпеки. Кожному, хоч трохи обізнаному з совєтською дійсністю, ясно, що такого роду акція, як інспірація викриття уявної змови в Кремлі і підготова сенсаційного політич-

ного процесу, спрямованого проти англо-американського світу і світового жидівства, розрахована на масові репресії і чистку всередині СССР, така акція могла розпочатись тільки з ініціятиви або з благословення самого Сталіна. Адже справа не тільки в тому, що міністерство державної безпеки арештувало 15 ні в чому невинних лікарів, а в тому, що ці арешти були тільки наслідком цілої великої політичної кампанії проти так званих «космополітів і буржуазних націоналістів», як нібито англо-американських агентів, — кампанії, провадженої всіма засобами політичної пропаґанди, як генеральна лінія партії й уряду, тобто Сталіна. Ясно, що закрутити всю цю машину міг тільки сам Сталін, а такі собі Ігнатьєви, Рюміни були тільки його слухняними виконавцями. І от тепер, як тільки помер Сталін, цих виконавців зробили козлами відпущення за політику Сталіна, і на них упали ті удари, які скеровані, безперечно, проти всієї тієї політики Сталіна, яку вони виконували. Але кожному в СССР ясно, яка вимова всього цього. Це означає, що совєтському громадянинові вперше недвозначно говориться, що політика Сталіна не тільки не була безпомильна, але вона була злочинно-неправильна, і от тепер після його смерти його наступники все це виправляють. Отже це прямий удар по престижеві імени Сталіна і перший крок до його розвінчання.

Далі така ж сама історія повторилася з реабілітацією грузинських комуністів, обвинуваченых у «буржуазному націоналізмі». Хоч, правда, цей випадок міг і не мати такого безпосереднього відношення до Сталіна, як випадок із кремлівськими лікарями, але факт наявности кричущого беззаконства й сваволі в совєтському керівництві сталінського періоду подається не обмежуючись тільки одним випадком, а поширюючи це на цілість совєтського життя, підкреслюючи тим, що це справді було явище, зв'язане з цілим сталінським керівництвом взагалі, яке тепер, мовляв, очищається від скверни.

Зрештою, потроху тенденція поступової ревізії і розвінчування Сталіна почала виявлятися навіть уже ще одвертіше. Так, уже на початку другого місяця після смерти Сталіна московська «Правда» виступила з низкою статтей проти одноособового вождизму партії. Ось що пише «Правда» за 16. квітня в статті «Колективність — найвищий принцип партійного керівництва»: «Незалежно від досвідчености вождів, від їхніх знань і здібностей, їхні постанови не можуть заміняти рішень колективу. Порушення прав колективу не рідко перетворює вождів у автократів. Коли це стається, вожді поводять себе так, ніби вони все знають, ніби від них усе залежить, і вимагають від інших тільки підтримки висловлених ними думок. Як

наслідок — створюється безпринципна атмосфера, аморальність і раболіпство.» Отакою мовою раптом заговорила «Правда».

Звичайно, в цій статті говориться ще не про «вождя», а про «вождів», тобто про другорядні партійні фігури, але сама негативна кваліфікація вождизму і протиставлення йому колективного керівництва в «Правді» є надзвичайно симптоматична і не випадкова. До речі, цю саму установку на колективне, а не вождівське керівництво після смерти Сталіна, вперше проголосив ще Маленков у своїй інавгураційній промові на сесії Верховного Совєта. Відрекомендовуючи «новий уряд», він сказав: «Ми виходимо з того, що сила нашого керівництва полягає в його колективності. Ми гадаємо, що найпильніше дотримування цього найвищого принципу є запорукою правильности керівництва країною.» Відповідно до цього і було розділено Сталінову **одну** посаду — генерального секретаря партії і прем'єра уряду — на дві окремі посади, якими поділились Маленков з Хрущовом. І також відповідно до цього «Правда» ще 17. березня в передовиці підкреслювала саме тезу про те, що «сила нашого керівництва полягає в його колективності». В статті за 16. квітня вона вже ставить крапки над «ї» і не тільки підносить колективне керівництво, а й засуджує вождівство.

Що це значить?.. Це означає ніщо інше, тільки обережну тенденцію ревізії якраз тієї системи автократії, увособленням якої був досі Сталін, і осуд атмосфери безпринципности, аморальности й раболіпства, якою він був оточений у партії і в державі, побудованих якраз на принципі вождизму. Це стверджується також і тим, що в совєтській пресі після смерти Сталіна справді починає потроху зникати славословство на адресу Сталіна. Навіть слова «сталінська конституція» замінюються вже словами «наша конституція», а на адресу нових вождів таке словословство ще й не починалося. При цьому характеристично, що з Сталіном осталося цілком протилежне до того, що було з Леніном. Тоді як, власне, щойно після смерти Леніна про нього почали творити цілу велику літературу й перетворювати його в міт, про Сталіна, якому за життя присвячувалося сотні томів мітотворчости, після смерти пишеться незрівнянно з попереднім мало і все менше і менше, так що весь його міт потроху сам собою розвіюється.

Такі несподіванки принесла з собою смерть Сталіна у внутрішньому житті СССР. Але ще більші несподіванки принесла ця подія на зовнішньополітичному відтинку. Негайно ж після смерти Сталіна, як за помахом магічної палички, почалася негайна і кардинальна зміна тактики Москви на міжнародній арені.

«Розжалуваний» Вишинський, злетівши з посади міністра закордонних справ і ставши лише представником СССР в Об'єднаних Націях, раптом із грізноричущого лева перетворився в звичайного пса, що тільки гавкає за звичкою, як той Рябко на вітер. І цей самий Вишинський, підігнувши хвоста зовсім чем ненько, як і належиться дипломатові, згоджується на цілий ряд пропозицій, які раніше відкидав своїм невблаганим «нет». Так зв. «незалежні» комуністичні Китай і Корея, ніби для наочного доказу своєї незалежности від політики Москви, відразу ж по приїзді з Москви китайського прем'єра, що був на похороні Сталіна, проголосили про свою поступку в питанні про полонених, що було раніше причиною припинення мирних переговорів, і швиденько домовилися про нові переговори з Америкою, успішно розпочавши обмін полонених. Москва успішно задовольнила прохання Англії, Франції й Америки про звільнення їхніх інтернованих у Китаї й Кореї громадян. У Німеччині совєтська окупаційна влада, чемненько висловивши жаль за недавні повітряні інциденти, лагідненько запропонувала переговори в справі полагодження всіх спірних питань і раптом злагіднила свій контроль на кордонах зон. Спущено на кілька тонів нижче кампанію ненависти проти Заходу і навіть згадано про колишній союз і братерство зброї з Англією й Америкою. В першотравневих гаслах усунено всякі згадки про американських паліїв війни. «Правда» надрукувала без змін промову Айзенгауера і м'яко-уникливо відповіла на неї. І навіть піднято на кілька сантиметрів залізну заслону й пущено до СССР відразу аж 9 американських журналістів, яким створено в Москві на диво приязну атмосферу.

Одним словом — зроблено все, щоб підкреслити перед усім світом, що з кінцем Сталіна скінчилася стара тактика Москви в міжнародній політиці, що настали зміни і що нове керівництво в СССР справді нове. І тут, як і в внутрішній політиці, зовсім виразно відчувається тенденція довести, що, мовляв, усе зло, як то агресивність, непоступливість, войовничість і авантурництво — це все було властивістю сталінського керівництва, яке, мовляв, тепер змінено, і тому все зміняється на краще. І саме так усі ці зміни тактики і сприйняв західній світ, пов'язуючи все зло з особою Сталіна і, самозрозуміло, вважаючи ці зміни нічим іншим, як тільки ревізією сталінської міжнародньої політики Москви.

І от сукупність усіх змін, внутрішніх і зовнішніх, що відбулися в політиці СССР негайно по смерті Сталіна, поставила всю громадсько-політичну опінію світу перед питанням: що ж це таке? Що ж, власне, сталося в СССР у зв'язку із смертю Сталіна? Це питання повторюють на всі лади різні західні спосте-

режники й губляться в здогадках. Виникають найрізноманітніші гіпотези, які, зрештою, зводяться тільки до одного висновку: все таки **щось** сталося. І це незрозуміле «щось» багатьом просто таки запаморочує голову. Наприклад, ті дев'ять американських журналістів, що їм раптом після смерти Сталіна дозволили відвідати СССР, були так потрясені цією нечуваною совєтською ласкою, що, від'їжджаючи з Москви, вони в своєму листі на ім'я Маленкова назвали десять післясталінських днів, проведених ними в Москві, «десять днів, що потрясли світ». Тобто — вжили тих самих слів, якими в 1917 р. американський письменник Джон Рід назвав большевицьку революцію в Росію у своїй відомій книзі, що так і називається: «Десять днів, що потрясли світ». Отже — революція в СССР? Кінець Сталіна і кінець сталінщини?..

Правда, з усього цього «потрясаючого» запаморочення від несподіваних успіхів цих американських журналістів у Москві дуже скоро вийшов лише анекдотичний «пшик». Бо найбільшим своїм «успіхом» у Москві ці журналісти вважали те, що їм дозволили вільно фотографувати, що вони бачили, і дозволили також вивезти з собою всі фільми за кордони СССР. Але вже після того, як журналісти розтрубили на весь світ про цей факт нечуваної совєтської люб'язности, в Польщі до вагону, в якому їхали поїздом ці журналісти, зайшли польські аґенти комуністичної поліції і відібрали в них геть усі фільми й усе, що вони вважали за небезпечне для репутації СССР. Тільки тоді журналісти зрозуміли, який трюк проробила з ними Москва, і одночасно пригадали, що в Москві їм таки не дозволили бачити нічого з того, про що вони просили самі, а тільки показували те, що було дозволено. На пригадування ж журналістів про те, що при від'їзді до Москви їм було обіцяно показувати все без обмежень, їм відповіли: «Так, ми показуємо без ніяких обмежень все, що **дозволено** показувати.» Кінчилося тим, що при приїзді журналістів в Америку вони дістали обурену телеграму від ряду видатних американців, де цих журналістів називається «ослами 20-го століття».

На щастя, серед відповідальних американських політиків покищо ніби не виявилося таких «ослів 20-го століття». Але це зовсім не значить, що їх справ ді там нема. В кожному разі в відповідальних американських політичних колах уже обговорюється перспектива можливої економічної кризи в Америці у зв'язку із згортанням холодної війни з СССР. Отже змінам в СССР після смерти Сталіна надається таки «потрясаючого» значення.

Як же маємо розглядати всі ці так зв. «потрясення» ми, люди з підсовєтського світу і з підсовєтським життєвим дос-

відом? На відміну від поглядів західніх спостережників наші погляди на всі ці речі не можуть бути тільки плодом довільних гадань на підставі поодиноких поверхових фактів останніх днів, що являє собою дуже хистку й непевну базу для будь-яких сталих висновків. Сталіна й сталінщину ми знаємо так, як ліпше вже й не треба, а в тому, що з'явилося після смерти Сталіна, теж нема нічого такого, що було б для нас справді чимось новим. Новий уряд? Алеж він може бути «новим» для кого завгодно, тільки не для нас. Ні однієї нової особи, якої б ще не було при Сталіну, і то навіть у тих самих ролях, у цьому «новому» уряді нема. Маленков? Алеж він уже давно при житті Сталіна став першою особою в партії, а від першої особи в партії до першої особи в державі за совєтською структурою правління найпряміша і найлогічніша дорога. Берія? Алеж міністром унутрішніх справ він був за Сталіна майже 10 років. Молотов? Він також цілих 10 років був міністром закордонних справ за Сталіна. Булганін? Він також був міністром за Сталіна. Каганович? Він був на всіх можливих посадах в СССР, куди його тільки посилала партія за Сталіна. Ворошилов? Він уже давно став «весільним генералом» за Сталіна і надання йому ролі всесоюзного «діда Мороза» для роздавання орденів було в зв'язку з його старістю цілком послідовним. Мікоян? Був і лишився головним торгівцем СССР. Хрущов? Найприродніший партійний сталінський секретар. Що ж іще нового? Зміна структури правління? Укрупнення міністерств і скорочення партійного апарату? Алеж скільки вже разів укрупнялось, роздрібнювалося, знову укрупнялося і знову роздрібнювалося міністерства в СССР за Сталіна, при чому — замінялася вся структура правління так, що цілком мінялися сама конструкція і назва та функції всіх державних органів. А партійний апарат хіба не за Сталіна на 19-му з'їзді змінився так, що зникло навіть Політбюро. Яка ж зміна побудови партійного апарату може бути чимось новим, після такої сталінської зміни? Зміна зовнішньої політики СССР? А хіба вже не було так за Сталіна, що до 12-ї години і 1 хвилина такого-то дня СССР був ворогом Гітлера і другом англо-американців, а від 12-ї години і 2 хв. раптом став навпаки — другом Гітлера і ворогом англо-американських плутократів? Які ж іще раптовіші зміни совєтської політики можуть більш заперечувати сталінську попередню політику, як не ті зміни, які робилися за життя Сталіна? Що ще? Відкликання розпочатої за Сталіна кампанії репресій і терору проти жидівських сіоністів і буржуазних націоналістів різних національностей? Алеж подібні відкликання розпочатих з наказу Сталіна кампаній робив і сам Сталін.

Пригадати хоча б знамените «запаморочення від успіхів» під час колективізації і розкуркулення, коли Сталін відкликав назад своє ж гасло прискорення темпів суцільної колективізації і ліквідації кур кульства як кляси, чим були не мало здезорієнтовані комуністи на місцях, а великі маси репресованих були звільнені й реабілітовані. Щось подібне було і при усуненні Єжова, коли теж писалося про зловживання й надужиття владою в НКВД і було реабілітовано немало, мовляв, помилково вичищених і репресованих. Ну, і, нарешті, що ще? Тенденція до ревізії вождизму Сталіна і поступове розвінчування культу вождя? От у цьому то вже спарвді є щось нове, хоч **після смерти Сталіна** не таке вже для підсовєтської людини й дивне.

Так, тенденція ревізії Сталіна і розвінчування його культу — це справді один поважний факт, який говорить нам, колишнім підсовєтським людям, про те, що в зв'язку зі смертю Сталіна в СССР справді таки сталося щось таке, чого в час нашого проживання в СССР не було і що вимагає від нас пильнішої уваги до сучасної ситуації в СССР, яка, безперечно, стала й для нас уже трохи **новою.**

Але все ж таки і в цьому випадку, як і в усіх інших, наша оцінка ситуації цілком відмінна від оцінки західніх спостережників. Відмінність полягає насам перед у тому, що в своїх висновках що

до подій в СССР, зв'язаних зі смертю Сталіна, ми виходимо з цілком протилежного, ніж західній, погляду на саму особу Сталіна, на його ролю в СССР і значення факту його смерти. Справа в тому, що в уяві західнього світу особа Сталіна закарбувалась саме в такому мітичному вигляді, якого йому цілих чверть століття всіляко намагалась нада ти совєтська щоденна пропаґанда, суґестії якої не лишилися безплідними по обидва боки залізної заслони, але які особливо прищепилися на Заході, де совєтську дійсність пізнають в основному за совєтською пропаґандою. Це уявлення про те, нібито Сталін був справді якоюсь надлюдиною, велетнем сталевої монолітности волі й інтелекту, який такою мірою домінував над усім своїм оточенням, що був для нього справді єдиним джерелом, єдиним авторитетом, від якого залежало все і вся в СССР. Тобто — це уявлення про нього, як про справді геніяльного і неповторного вождя творчого типу, що мав якусь надзвичайну силу гіпнотизуючого впливу на своїх підлеглих, наслідком чого його присутність або відсутність є вирішальною для такого чи такого перебігу історичних подій. Саме силою такого уявлення на Заході з'явилось переконання, що смерть Сталіна є таким самим повротним пунктом в історії людства, як смерть Олександра Македонського, Чінґіс-хана чи Цезаря. Про це

в західній пресі так і пишеться, що, мовляв, як смерть Олександра Македонського, Чінгіс-хана і Цезаря була причиною краху створених ними імперій, так і смерть Сталіна викличе крах комуністичної партії і її совєтської імперії, бо все це, мовляв, тягар його генія, що був зцементований його безсумнівним авторитетом і без нього неминуче послабне й занепаде.

А тим часом ставлення до особи Сталіна в самому СССР, з боку більшости підсовєтських громадян, серед них і з боку самих комуністів, надто ж того покоління, яке знає про те, як Сталін став «Сталіном», — це ставлення цілком інше, і цілком інша, протилежна, оцінка особи Сталіна. За цією оцінкою, від Сталіна, як генія і великого вождя й ідеолога комунізму в СССР, не лишається нічого, навіть сама думка про Сталіна, як про вождя, в СССР звучала як дотепна анекдота.

До речі, це надзвичайно показовий факт, що вся ненависть підсовєтського населення до Сталіна виливалася не стільки в формі нарікання на нього як на злого, жорстокого вождя, скільки висміювання його, як «вождя» в лапках, якого просто не брали «наповажно», як вождя. Про це в підсовєтському фолкльорі збереглося немало анекдот, які показують саме таке іронічне ставлення народу до вождівства Сталіна. Розказують, наприклад, одну анекдоту

про розмову Сталіна з відомим колись совєтським журналістом Карлом Радеком, який славився в Москві з своєї дотепности та гострословства і вважався в СССР за автора більшости анекдот про совєтських вельмож. Якось Сталін прикликав Радека до себе в Кремль і почав йому погрожувати: «Слухай, Карле, — сказав йому Сталін, — я знаю, що ти складаєш контрреволюційні анекдоти про керівників совєтського уряду й партії, і я довго терпів це неподобство. Але тепер ти вже почав переступати всякі межі і починаєш складати анекдоти вже й про мене, про самого вождя! Цього вже далі на можна терпіти!..» Дотепний Радек на це відповів також дотепом: «О, ні, — почав заперечувати. — Це неправда. Такої анекдоти, нібито ти вождь, я, бігме, не сказав!»

Ця анекдота є влучною характеристикою всього ставлення до того офіційного культу Сталіна, що його творила в СССР офіційна пропаґанда. Сам цей культ більшість населення сприймала, як анекдоту, але все населення в той же час із найповажнішою міною повторювало цю анекдоту і навіть творило її. І сам згаданий Радек таки був також автором анекдоти про Сталіна як вождя, бо й він 1934 року видав хвальну брошуру про Сталіна як про «великого вождя» під заголовком «Великий будівничий соціялізму», хоч у житті завжди його висміював і як ворог Сталіна був

засуджений на відомому «ежовському» процесі 1937 р.

І так було з усіма. Всі повторювали анекдоту про те, що Сталін «великий іде олог і творець комунізму», хоч усі добре знали, що насправді він ним ані скільки не був. Ані популярний виклад ленінських формул у його «Питаннях ленінізму», ані переказ офіційних партійних резолюцій з національного питання в його збірнику «Марксизм і національно-колоніяльне питання», ані тим більше приписаний йому, хоч, як відомо, зроблений спеціяною редакційною комісією, популярний курс історії партії, — все це ніякі теоретичні «твори», а про якусь спеціяльну — «сталінську» теоретичну концепцію не може бути й мови. Зрештою, той факт, що при всьому неперевершеному сталінославії в СССР по смерті цього, нібито, «геніяльного теоретика» і ні в кого з тих славословів не повернувся язик, щоб сказати про якийсь «сталінізм» як дальший етап марксизму і ленінізму, — цей факт говорить сам за себе. Це говорить про те, що ніякого «сталінізму», як ідеологічної теорії, по смерті Сталіна не лишилося, бо ніякі томи т. зв. творів Сталіна, що ними є різні конспекти, листи й записки, не можуть дати нікому матеріялу для створення якогось теоретичного «ізму». Це найкращий документальний доказ сталінського теоретичного убозтва і анекдотизму його вождівської «геніяльности».

Так само всі повторювали й усі в те не вірили, нібито він був «великим творцем і організатором партії», хоч у цій партії він, ще за нашої пам'яті, був ще в менш помітній ролі, ніж тепер є такий партійний щур, як Хрущов.

І навіть виставляли його в ролі «великого полководця» і зробили «генералісимусом», хоч усі прекрасно знали, що він ніколи не був і не міг бути навіть порядним фельдфебелем.

Скрізь і в усьому він був, за ходячим колись у партії висловом Троцького, «най більшою пересічністю» і нічим, навіть фразерством типу гітлерівського, він не володів, щоб підкорювати впливові своєї особистости маси справжніх прихильників. А це ж, як відомо, найконечніша передумова, щоб стати справжнім вождем, бож вождів ані не вибирають, ані не призначають, а ними тільки стають самі ті, хто перевищить інших своєю надзвичайною особистістю і примусить інших справді повірити в свою надзвичайність.

Тим часом у випадку із Сталіном було щось цілком протилежне і безпрецидентне: його буквально **зробили** собі «Сталіном», так би мовити, висунули його на ролю «Сталіна» над собою, ті, що не тільки не мали в собі ні найменших ілюзій щодо пересічности його особистости, але якраз навпаки — саме такої «найбільшої пересічности» поміж себе потребували.

Хто це такі були ці творці Сталіна і

ким же, чим же в такому разі був Сталін?

Це питання надзвичайно важливе, щоб правильно зрозуміти ситуацію, що витворилася в СССР у зв'язку із смертю Сталіна і щоб правильно відповісти на питання: що ж сталося, а чи може взагалі нічого не сталося наслідком цієї смерти?

З цією метою доведеться зробити деякий екскурс в історію тих соціально-політичних процесів, на тлі яких з'явився і зник Сталін.

Тими, хто зробили собі «Сталіном» такого собі партійного секретаря Джугашвілі, посаду якого Ленін кваліфікував як тільки технічну посаду слухняного виконувача його, Леніна і ЦК, волі, — цими людьми були представники того посереднього за своїм психологічним типом і середнього за своїм соціяльним становищем у советській дійсності першого десятиліття прошарку партійно-державної бюрократії, що оформилась у нову паразитичну клясу наслідком запровадження в межах кол. Росії ладу т. зв. «диктатури пролетаріяту», що, як відомо, стала диктатурою комуністичної партії. Саме в кінці першого десятиліття цієї диктатури виявилася її глибока внутрішня криза. Виявилося це в величезному протиріччі між двома елементами цієї диктатури: між інтелектуалістичною професійно-революційною верхівкою ортодоксальних комуністів-марксистів і якраз отією середньою й основною різночинно-чиновницькою масою ідейно-безпринципних партійців-апаратників, функціонерів щораз більшого бюрократичного апарату диктатури, що переростає в самодостатню соціяльно-політичну силу. Перші, виходячи чисто з теоретичних засад наукового комунізму Маркса й Леніна, прийшли до переконання, що будівництво комунізму чи навіть першої його стадії — соціялізму в одній країні є безглуздє; що це неминуче буде не соціялізм і комунізм, а державний капіталізм і великодержавний націоналізм, а т. зв. «диктатура пролетаріяту» стане диктатурою партійно-державної бюрократії. Вихід вони бачили в одному із двох: або всі сили партії кинути на службу т. зв. «перманентній», тобто безперервній, революції в світовому маштабі, підкоривши державно-політичні, отже національно-російські інтереси СССР інтернаціональним революційно-політичним інтересам світового пролетаріяту, абож інакше — стати на шлях демократизації СССР, погодившись на допущення вільного змагання капіталізму з соціялізмом і різних національних інтересів усередині СССР, тобто погодитись на добровільну відмову від абсолютної диктатури комуністичної партії і російського централізму. Перший вихід пропонувало ліве крило верхівки партії на чолі з Троцьким, якого далі підтримали Зінов'єв і Каменев, а другий вихід пропонувало праве крило цієї вер

хівки на чолі з Бухаріном, Риковом і Томським.

Тим часом основна середня маса партійно-державного чиновництва, виходячи з своїх нетеоретичних, а чисто практичних станових інтересів, з інтересів не лише збереження, але ще й поширення та увічнення своїх чисто матеріяльних привілеїв як тієї бюрократичної верстви, саме існування якої залежить від існування й могутньости бюрократичної диктатури, — ця маса, глибоко байдужа до теоретичних проблем наукового комунізму і навіть до самого комунізму взагалі, нічого іншого не хотіла, як тільки скріплення і закріплення диктатури партії та забезпечення свого панівного стовища в СССР. Звичайно, ідея «перманентної революції» була для цієї нової панівної кляси небезпечною і невигідною авантурою, а ідея демократизації СССР — була б цілковитою її капітуляцією і самогубством. Навпаки ж — те, чого так боялися ортодоксальні комуністи лівого й правого крила, тобто державний капіталізм і великодержавний нац'оналізм в СССР — це, власне, й було їхньою власною ідеєю. Але, звичайно, цю ідею вони не могли одверто і зразу виставити на своєму прапорі. Вони мусіли триматися, як воша кожуха, теоретичних засад Маркса й Леніна, бо потрібне їм, як новій клясі, історичне освячення їхнього панування вони могли мати тільки при умові збереження

своєї комуністичної родословної. Тому, самозрозуміло, протиставлення ліво-революційним і право-демократичним тенденціям комуністичної верхівки з боку цієї основної чиновницької середини могло йти тільки в формі шукання такої формально-середньої лінії, яка при найзручнішому прикритті відступу від ортодоксальної комуністичної теорії гарантувала б основне: комуністичну диктатуру.

Такі основні прагнення середньої партійно-чиновницької маси ідеально збіглися якраз із тією середньою позицією, яку в ситуації змагання лівої і правої групи комуністичної верхівки зайняла «найбільша пересічність» серед тієї верхівки — Сталін. Не маючи змоги протиставлятися теоретичним величинам обох дискутуючих груп верхівки, але маючи затаєну заздрість і жадобу влади, помножену стократ відчуттям своєї меншевартости, постійно ущіплюваного з боку Троцького, Бухаріна й інших величин, цей чорнороб і головний бюрократ партії довгий час не знав, на яку ступити, і тому стояв посередині, — ні вліво, ні вправо, а от так собі як вимагають щоденно-практичні інтереси партії. Власне, ця середня позиція і була наслідком його пересічности, що не давала йому змоги схвалити відразу якісь власні ризиковані рішення, а змушувала його чекати такого вияснення ситуації, щоб схвалити найпевніше рішення.

Але бувши головним бюрократом і начальником над усіма чиновницькими душами партії і держави, він за характером своєї служби знав краще, ніж усі теоретизуючі світила верхівки, які були справжні настрої й прагнення якраз отієї основної середньої маси величезної армії партійно-державного чиновництва, і знав, що його сила саме в цій масі. З другого ж боку, це чиновництво, зокрема через своїх перебуваючих у центрі чи близьких до центру представників усіх отих дуже сірих тоді і таких же пересічних, як Сталін, Молотових, Ворошилових, Кагановичів і всяких інших Мікоянів, звернуло свої погляди якраз на цього свого безпосереднього начальника і дало йому зрозуміти, що йому плювати на всякі там теоретичні засади, аби існувати і не здавати командних позицій. Стало ясно й дурневі, що ця маса підтримає кожного, хто в цей момент візьметься боронити одну і єдину засаду з усіх засад: існувати за всяку ціну.

Звичайно, прагнучи ввесь час компенсувати свою меншевартість в оточенні більших від себе величин шляхом захоплення формальної влади в партійній машині, Сталін максимально використав доручені йому обов'язки партійного секретаря-начальника і при загальній байдужості до цього теоретизуючих вождів своєчасно оточив себе на всіх формальних партійних позиціях такими висуванцями з середньої чиновницької маси, для

яких він був єдиним реальним «босом». Але це йому можна було зробити досить легко, бо партійно-бюрократична машина сама в цьому напрямкові працювала і штовхала його на це.

Так аранжовані Сталіном, згідно з його секретарськими обов'зками партійні з'їзди, при всіх блискучих перемогах лівих, а потім правих ідеологів-теоретиків на партійних дискусіях на верхах, проголосили сталінську середню, ні ліву, ні праву (а в суті — то ліву, то праву) лінію «генеральною лінією» і без ніяких особливих теоретичних аргументацій постановили, що не тільки соціялізм, а й комунізм в одній країні можливий і ніяких суперечок на цю тему не може бути. Після цього ці ж з'їзди проголосили Сталіна єдиноправильним вождем, і він опинився в цій ролі без ніяких особливих труднощів. Так звана «боротьба» Сталіна з лівими й правими, що закінчилась поголовним їх усіх фізичним знищенням, насправді не була боротьбою Сталіна за владу, в якій, боротьбі, він, нібито, проявив себе геніяльним інтриґаном, як це, звичайно, вважається, а було це лише самоочищення вже відданої Сталінові партії від тієї чужої їй своїм ідейно-революційним духом ортодоксальної верхівки, якої партія сама хотіла позбутися. Недаром на 15-му з'їзді ця партія піднесла Сталінові символічну сталеву мітлу, наказавши вичищати нею все непотрібне їй, ліве й праве сміт

тя. Це була та сама символічна мітла, яка була й символом опричнини Івана Грозного, коли новонароджена кляса дворянства вимітала з свого шляху старе боярство. В цьому випадку партія вимітала чужу їй інтелектуальну верхівку. Бо тільки позбувшись тієї верхівки, ця партія державно-політичних бюрократів могла приступити до справжньої розбудови, закріплення і увічнення своєї диктатури заради самої диктатури, а не заради якогось там світового пролетаріяту чи народніх мас народів СССР. Заради цієї диктатури ця партія пішла на цілковите удержавлення всіх ділянок життя СССР шляхом індустріялізації і колективізації, що уможливило всезростаючій бюрократичній клясі цілком перебрати в своє тотальне володіння всі засоби виробництва і долю всіх людей в СССР. І заради цієї диктатури вона перекреслила всі попередні теоретичні засади наукового комунізму, зробивши теоретичну безпринципність і крутійство в інтересах диктатури своєю новою ідеологією.

Все це було зроблено іменем Сталіна. Сталін найліпше підійшов до цього, бо ніяких теоретичних принципів він ніколи не мав і йому не тяжко було фірмувати яке завгодно крутійство. Але насправді всіх цих крутійств Сталін сам не робив. Для цього, як і для всіх інших справ, партія мала і має свій спеціяльний апарат типу «мозкового тресту».

Сталін, власне, тим і виявився найзручнішою фігурою для самодостатнього партійного апарату, що він, не бувши сам теоретиком і не маючи своїх власних ідей, фірмував колективну політику інших, ставши не реальним одноособовим вождем, а символічним увособленням колективного вождя, тобто олігархії. З цього погляду він був ідейним «вождем» у лапках, бо він не робив і не міг робити ніяких самовільних одчайдушних рішень, як звичайно роблять інші диктатори, типу Гітлера чи інших. Тому він і був «безпомильним». Зрештою, «помильним» такий колективний «Сталін» просто й не міг бути, бо очолювана ним партія, чи вірніше — паразитична кляса партійно-державної бюрократії в СССР і не мала іншої мети, крім свого існування й скріплення, тому могла й може крутити своєю «генеральною лінією», як дишлом, куди її не повернеться, щодо цієї мети кожний її поворот вийде правильним.

Таким чином фактично Сталін, як фізична особа, був нереальним, а фактичним вождем, що був лише персоніфікацією диктатури-олігархії, що здійснювала свою владу через спеціяльний партійно-державний апарат. З цього погляду він був у такій же ролі, як свого часу російський цар Микола II., який також очолював лише всесильну бюрократичну машину і одного разу сказав: «Хіба я правлю Росією? Нею правлять столо-

начальники.» Це саме міг би сказати й Сталін.

Але чому ж у такому разі дійшло до такого обожнювання особи Сталіна, до такого нечуваного культу Сталіна-вождя? Чи ж це не свідоцтво особистої диктатури?

Обожнювання Сталіна було, власне, наслідком відсутности живого, реального Сталіна-вождя. Леніна, як відомо, партія за життя не обожнювала, бо Ленін був справжнім вождем і міг сам довести людям і довів, що він таки був (для одних — проклятим, для інших — благословенним). Тому втокмачувати в голови населення, що Ленін — вождь партії, не було потреби. Навіть і Гітлер був справжнім вождем і таки безпосередньо сам запалював маси фанатично віруючих у нього німців. І тому, наприклад, Геббельс на конференції німецької преси 1934 р. протестував проти зайвого славословства й підлабузництва. І з Сталіном же було навпаки. Партії треба було повторювати вдень і вночі, що Сталін «великий», «найбільший», «наймудріший», «найгеніяльніший» і т. д., одночасно переслідуючи кожного за брак віри в надзвичайність Сталіна, бо без цього й горобці б цвірінькали, що насправді Сталін — це велике порожне місце. Нікого ж бо не могли захоплювати ані його «твори», що були для всіх примусовим асортиментом, ані його промови, яких мало хто й чув, а хто чув, то розповідав тільки анекдоти про його манеру говорити і про його мову. От тому й уся коломийка навколо імени Сталіна була суцільною анекдотою. Всі, навіть і найвищі партійно-державні чиновники, підносили його прилюдно до небес, а самі перед собою і між собою сміялися з нього, як з опудала.

Для чого ж потрібний був олігархії цей фальшивий культ Сталіна-вождя? На етапі боротьби за диктатуру і її скріплення партії і її олігархії потрібне було конечно одне ім'я. Запровадження тоталітаризму вимагало для авторитету перед масами, зокрема в такій країні традиційного самодержавства, як Росія, персоніфікації влади в одній особі. Історично склалося так, що партійно-бюрократична диктатура в СССР оформилася під ім'ям Сталіна, і тому це ім'я треба було зробити великим. Ось його і звеличували штучно всіма можливими і навіть неможливими способами.

Характеристичним показником того, чим насправді був Сталін, є той факт, що офіційний культ Сталіна в СССР був позбавлений будь-яких ознак культу конкретної живої людини, такого собі Йосипа Джугашвілі. Серед усього сказаного й написаного про Сталіна в СССР ви даремно намагатиметеся виловити щось про нього, як про живу людину, скажімо, про його родинне життя, про його звички і взагалі про те, що не стосується до самих його державно-полі-

тичних обов'язків. Хоч відомо, що якраз популяризація таких речей є улюбленим засобом усіх одноособових володарів і їхніх прихильників, зокрема ж у випадках з нелюбими для народу володарями, для створення атмосфери певної інтимної близькости між народом і «вождем». Так робилося, наприклад, у випадку з Леніном. У випадку ж із Сталіном нічого подібного не було. З цього погляду цілковите зіґнорування членів родини Сталіна під час його смерти й похорону було логічним завершенням усієї лінії поводження партії із своїм «вождем». Ні, культ Сталіна — це не був культ живої людини-вождя, це був культ лише самого імени, що його зробили сим волом.

Характеристичне також ставлення Сталіна до культу свого імени. Відомо, що Сталін у своїх промовах чи письмових виступах, як правило, не вживав найприроднішого і самозрозумілого в устах кожного диктатора фразеологічного звороту з притиском на я: «Я сказав... я вирішив...» чи навіть — «я думаю». Скрізь і завжди він говорив не від свого імени, а від імени партії, або ЦК партії, яку він очолював. Але в той же час деякі свої промови чи доповіді він закінчував такою стандартною фразою офіційної совєтської пропаґанди: «Хай живе партія (або справа) Маркса, Леніна, Сталіна!», він також устававь плескав у долоні і підтримував ці вибухи, немов би

Сталін був не він, а хтось інший. Так само він прийняв на себе авторство того «Короткого курсу історії ВКП(б)», який, будучи написаний колективно спеціяльною комісією, в суті є нічим іншим, як книгою про Сталіна, апотеозою «геніяльного», «мудрого» і т. д. Сталіна. І навіть у своєму останньому творі перед 19-м з'їздом «Економічні проблеми соціялізму в СССР» Сталін пише: «Посилаючись на слова Сталіна... це положення Сталіна... Сталін казав...» замість звичайних у таких випадках зворотів з «я», «мої слова, положення і т. д.». В чому ж справа? Невже він справді був просто божевільним егоцентриком, як це багато хто думає? Ні. Він просто сумлінно виконував свою ролю, призначену йому законом механізму очоленої ним партії, а вірніше — фірмованої ним партійної олігархії, яка під його символічним іменем, а не він сам, здійснювала в СССР свою колективну диктатуру. І так само, як згаданий курс історії ВКП(б) був створений цілою лябораторією партійних умів, але автором його було названо Сталіна, так і всю «сталінську» політику творила ця сама партійна лябораторія, а Сталіна виставлялося як її автора.

Отже — ким або чим був Сталін в СССР?

Сталін — це була найвища посада в СССР, яку на бажання, чи вірніше — згідно з потребою партійно-бюрократичної олігархії виконував призначений на

цю посаду олігархією головний партійний чиновник — Джугашвілі — Сталін. І не він міг сказати про свою партію те, що міг сказати кожний вождь-диктатор, що, мовляв, «партія — це я», а навпаки — ця партія вустами своєї панівної олігархії могла сказати: «Сталін — це ми».

Але таке гармонійне взаємопов'язання інтересів правлячої олігархії і її висуванця на роль фірмуючого її владу «вождя» не тривало вічно. Ця гармонія була повною в 30-ті і 40-ві роки, в період боротьби за збереження абсолютної влади олігархії та її закріплення. Фіктивність одноособовости диктатури Сталіна тоді була очевидна навіть для стороннього ока. Всесильною і єдиною вирішальною в усіх питаннях політики партії й уряду була тоді тринадцятка Політбюра, і недаром цілу форму правління СССР тоді влучно називали «**політбюро**кратією». Так, це була **політбюро**кратія, і члени Політбюра — Молотов, Каганович, Ворошилов, Жданов, Берія, Мікоян і інш. — були тоді майже рівноправними з Сталіном «великими» «залізними наркомами», диктаторами кожен у своїй ділянці, командармами і капітанами індустрії, сільського господарства, транспорту й усіх інших ділянок советської політики, які були у вигляді укрупнених наркоматів, а потім міністерств-велетнів — цілком під їхнім диктаторством. Їх славили по руч із Сталіном, кадили їм фіміями, звітували їм, рапортували, писали про них

вірші й пісні, декорували їхніми портретами і їхніми цитатами та іменами всі імпрези, доми, вулиці, площі і т. д. Сталін височів, як божество, тільки над масою, а серед цих божків він був тільки першим серед «великих». І цій зовнішній картині відповідав і стан всередині самого політбюра. Недаром у західніх мужів, що мали справу з Сталіном, було враження, що він не може нічого вирішувати сам, і тому його в західніх політичних колах називали «невільником політбюра» і говорили не про одну людину в Кремлі, а про тринадцять кремлівських розбійників, які правлять кому ністичною змовою Москви проти всього світу. Тобто — про тринадцять членів і кандидатів політбюра. І це, власне, було так.

Але з деякого часу, а саме — з часу війни, коли в інтересах самозахисту перед смертельною небезпекою самому існуванню тоталітарної системи партійно-бюрократичної диктатури та її правлячої олігархії в СССР ця олігархія мусіла була особливо високо піднести авторитет свого символічного «вождя», наділивши його найнадзвичайнішою повновладою, сконцентрувавши в його особі одночасно і владу над партією (генеральний секретар), і владу над державою (прем'єр) і владу над армією (міністер сборони, головний командувач і генералісимус), — з цього часу гармонія взаємин олігархії і вождя почала порушу-

ватись. Символічно надана Сталінові аб солютна диктатура, лишаючись символічною у ставленні до нього політбюра, поступово ставала реальною одноособовою диктатурою в уяві того колосально го партійно-державного і військово-по ліційного апарату, для якого вже не політбюро, члени якого формально стали тільки дорадниками Сталіна, а лише сам Сталін, що формально став безпосереднім «босом» і партії і держави й армії — сам Сталін став єдиним авторитетом. При цьому ще треба мати на увазі, що весь партійно-державний і військово-поліційний апарат за період сталінського вождівства надзвичайно в сво єму складі оновився й омолодився, виросло уже нове покоління бюрократичної кляси, покоління, свідомість якого оформилася вже за Сталіна і для якого Сталін, як вождь, уже перестав звучати та й не звучав анекдотично і для яко го вся зфальшована історія партії і СССР, історія приходу до влади Сталіна і сама пофальшована до невпізнання ко муністична ідеологія були вже не фальшею, а єдиною для них правдою. При чому — це нове покоління прийшло в партію і до Сталіна вже не з революції, а з привілейовано-паразитичного совєтського побуту і те, що для попереднього покоління, яке висунуло Сталіна і створило фікцію його великости, лишилось від комунізму бодай символічною святи нею, для цього покоління було вже цілковито віджилим і не зобов'язуючим. Це покоління було вже більш російсько-націоналістичним, ніж комуністичним, і старе політбюро з його «старими большевиками» різних національностей, типу Кагановіча, Берії, Мікояна й інших стало йому вже чуже. Чужим йому, звичайно, став і Сталін. Але Сталін ставши, їхнім безпосереднім «босом», був особою, через яку, підлабузнюючись до якої, використовуючи низьке честолюбство якої і підігріваючи боязливу підозріліть яко го до всіх, хто може бути небезпечним йому в утриманні тієї влади, яка йому так дешево й випадково дісталась, — через цю особу вони тільки й могли пробратися собі до вершин влади й витиснути звідти старе большевицьке політбюро і після смерти Сталіна, яка була вже не за горами, висунути свого нового вождя.

Так навколо Сталіна по війні і створилася та «безпринципна атмосфера аморальности і раболіпства», яка перетворювала фіктивного вождя в справжнього автократа, тобто — створилося якраз те, проти чого тепер виступила «Правда». Те ж старе «колективне керівництво», яке тепер проголошується єдино правильним принципом комуністичного керівництва, тобто — колективна диктатура комуністичної олігархії в особі політбюра, опинилося перед небезпекою. Старанно створювана олігархією фікція вождя обернулась проти неї. Вождя ото

чили нові люди і вождь оперся на них. Використовуючи недоторкану ніякою критикою позицію вождя, нові люди, як раніш їхні попередники, під фірмою Сталіна заходилися перебирати владу в свої руки. Засобом такого перебирання для них стало передусім позбавлення членів всесильної тринадцятки політбюра їхніх позицій диктаторів цілих величезних ділянок совєтського життя, позицій «заліз них наркомів» і командирів велетенських міністерств. У цьому пляні й відбулося роздріблення міністерств і позбавлення міністерських посад таких китів політбюра, як Молотов, Каганович, Берія, Ворошилов, яких незабаром після війни було відсунено геть у тінь, на ролі якихось безіменних дорадників при Сталіні без портфелів, хоч членство в політбюрі ще залишало за ними великий привілей. На подрібнені міністерські посади прийшли нові люди, імена яких просто нічого не говорять, настільки вони сірі й невідомі. І всі вони, як міністри, стали безпосередньо під начальством Сталіна. Влада ж дорадників із політбюра стала лише номінальною. Але нове оточення Сталіна пішло ще далі. Воно нарешті посягнуло на саме політбюро. Три надцять років не скликався партійний з'їзд, і роля партії в суті була цілком підмінена одноособовим керівництвом Сталіна. Але за час замороження партійного життя нове сталінське оточення підготувало цілковиту реформу партії. Поряд

ком цієї реформи ВКП(б) було перетворено в суті в нову партію, з новою назвою, новим статутом і програмою. І коли зібрався підготований цим новим сталінським оточенням 19-й з'їзд, на ньому цю реформу було проведено. Головними змінами в інтересі цих нових людей стала ліквідація титуту «большевик» і ліквідація політбюра. Ліквідація титулу «большевик» була потрібна новим людям, щоб ліквідувати історичну трагедію в партії, за якою ґрадація особистих вартостей і заслуг у партії вимірювалися біографічним стосунком члена партії до старої ленінської когорти партійців, що безпосередньо брала участь у постанні большевицького крила колись єдиної соціялістичної партії, що брала участь у боротьбі большевиків проти меншевиків, що брала участь у большевицькій революції й у обстоюванні большевизму проти різних опозицій. Це була ліквідація ґрунту для вивищування в партійній ієрархії категорій старих большевиків, тобто, власне, членів колишнього політбюра. Це було зрівняння всіх на одній площині просто совєтських комуністів, членів компартії Совєтського Союзу. Ліквідація ж політбюра і заміна його 36-членною президією, в якій ядро старого большевицького політбюра розсмокталося й потонуло в потопі нових, мало відомих і молодих, але тепер уже в усьому рівнорядних з ними «совєтських» комуністів, які стали всі

також міністрами й реальними командирами різних ділянок совєтського життя, — це була ліквідація, чи в кожному разі трансформація і деконцентрація старої олігархії. Натомість Сталіна було перетворено на верховного шефа над усіма і над усім в СССР без різниці партії, держави і армії. Сталін став шефом партії, як голова її президії, яка вже не була всесильним політбюром, а лише виконавчим органом Сталіна; став шефом держави як голова совєта міністрів і шефом армії як генералісимус. Влада Сталіна перетворилася у владу такого ж сорту, як влада звичайного російського царя, що був і шефом дворянства і шефом державного правління і шефом армії. Як і влада царя, вона була, звичайно, також більш номінального й символічного, але вона стала фактично вже більше самодержавною, бо його формальний авторитет у всіх справах став куди більшим, ніж був при ролі його тільки вождя партії з рамени політбюра.

Звичайно, нове оточення Сталіна приготувало цю самодержавну корону не для нього, а для того, хто прийде на його місце після його смерти, на яку воно вже ставило ставку. Кого воно проєктувало на це місце, не відомо, знаємо тільки, що на 19-му з'їзді воно висунуло в партії нову фігуру, не «старого большевика», а представника нового совєтського покоління комуністів, що прийшов у партію вже через комсомол — Маленкова. Хоч це ще, звичайно, не значить, що саме його нарекло нове сталінське оточення на свого нового бога. В кожному разі Маленков з'явився новою політичною зіркою на совєтському небі, безперечно, як ставленик нового сталінського оточення.

Такий розвиток подій напередодні смерти Сталіна був надзвичайно вдаряючий по старій правлячій олігархії, і вона була, безперечно, вороже наставлена до всього цього. Але ні на яке активне протиставлення вона була неспроможна. Ставати в опозицію до Сталіна вона не тільки не була здібна, бо не мала ніякого під собою ідейного ґрунту, а й не могла об'єктивно, бо не мала під собою ніякого опертя, ані в народніх масах, які їх ненавиділи, ані в партійно-державній і військово-поліційній машині, в якій переважали вже нові люди. Вона була приречена на льояльність до Сталіна і його режиму, бо всякий виступ проти нього був би її фізичним самогубством і згубою для всієї системи, в якій вони тільки й можуть існувати взагалі. Єдиною їхньою надією лишилося не що інше, тільки чекання смерти Сталіна і плетіння інтриг серед самого нового сталінського оточення з метою знайти новий компроміс з одними його елементами проти других і відновлення по смерті Сталіна влади олігархії в новій комбінації сил. І вони, напевно, рахували дні життя Сталіна ма-

буть не з меншим нетерпінням, ніж усі принципові вороги Сталіна в світі.

Але нові політичні сили, що вийшли в СССР на політичну арену за широкою спиною Сталіна, почали активну дію в напрямку вже не тільки політичної, а й фізичної ліквідації тих, кого вони почали усувати з сталінського олімпу. Ініціятиву в цьому взяли на себе крайні російсько-націоналістичні елементи цих нових сил, які по війні сконцентрувались у військово-поліційному апараті. Зокрема ж поліційний апарат після виділення МВД в окреме міністерство МГБ та позбавлення Берії давнього необмеженого контролю над секретною поліцією, бо нею став керувати досі невідомий генерал Ігнатьєв, що, як самостійний міністер підлягав безпосередньо прем'єру Сталіну. Причетним до цієї групи був, мабуть, також і Вишинський, цей патентований майстер усіх великих провокацій і фальшивок з метою чисток в СССР. Звичайно, Вишинський не належав до нових елементів сталінського оточення, але він не належав ніколи і до політбюрівської олігархійної групи, будучи в цій олігархії своєрідним «чужаком», що виліз назверх тільки завдяки своїм професійно-провокаторським прислугам особисто Сталінові. Тепер він поплатився за це своєю кар'єрою. Так апарат МГБ і став на чолі акції, спрямованої проти небезпечних новому оточенню Сталіна людей із старої олігархії,

З цією метою МГБ почало підготовляти нову чистку в СССР типу «єжовщини» з такими самими завданнями, що були і в «єжовщині» усунути старих політбюрівців і зробити, в суті, персональний переворот на верхах в інтересах нових людей. Найнебезпечнішими з старої олігархії для нових людей були насамперед Берія, очевидно, Каганович. Берія був небезпечний спеціяльно для МГБ, як той, що в політбюрі постійно мав професійний обов'язок нагляду за секретною поліцією і міг мати в своїх руках ключі до всіх можливих змов проти олігархії, а Каганович був небезпечний, як найполітичніша і, мабуть, найздібніша фігура в олігархії, що мав величезний вплив і найтісніші зв'язки з Сталіном. Обидві ці особи були неросіяни, і це визначило характер тієї провокації, на яку мусіли були стати МГБ, щоб спрямувати чистку насамперед проти них. Тому було зфабриковано жидівську змову кремлівських лікарів, які на відповідно інсценізованому процесі мали б, очевидно, кинути тінь на єдиного високопоставленого жида в Кремлі, а вся ця історія повинна б була поставити під недовір'я і дискваліфікувати Берію, як такого, що допустив статися змові. Одночасно чистка в Грузії, якою, до переходу на керівництво МВД, керував, як вождь компартії Грузії, Берія, мала б довести і його політичну ненадійність як інородця.

Так запрацювала машина провокацій МГБ, з'явилась фікція змови лікарів, по чалася хвиля антисемітизму і кампанія проти буржуазного націоналізму всіх, крім російської, нації СССР, кампанія проти «ротозєйства» і відсутности пильности в колишньому МВД і після, щоб мати в цій акції по своєму боці армію, МГБ виступило в ролі рятівника життя маршалів і генералів Конєва, Говорова, Штеменка й інших, що свідчить про якесь пов'язання цієї змови до мілітарних кіл країни.

Ситуація в СССР напружилась до крайньости. Всі в СССР і за кордоном уже рахували дні, коли скінчиться остаточно кар'єра Берії і Кагановича. Але ці останні, очевидно, також не чекали свого кінця склавши руки і, з свого боку, також діяли. Мариво нової терористичної чистки, жертвою якої цього разу мали впасти вже вони самі, дало їм **добрі** козирі в руки, щоб забити клина між поліційними і партійними елементами нового сталінського оточення. Представники старої олігархії несподівано знайшли добрий ґрунт, на який змогли попробувати опертися в рятуванні свого становища. Цим ґрунтом стали партійці, які, пам'ятаючи добре «єжовщину», з жахом дивилися на розворот нової кампанії чистки, спровокованої МГБ. Очевидно, спритно використовуючи настрої партійних мас, представникам олігархії, а насам перед, звичайно, Берії і Кагановичеві,

вдалося обставити так шляхом інтриг Маленкова, що він у цій ситуації пішов на зговір з ними. Ймовірним арґументом при цьому могла бути небезпека чисто військово-поліційного перевороту ім'ям Сталіна і перспектива відсунення назад партійного висуванця Маленкова в користь військово-поліційних сил. У кожному разі перспектива перемоги оновленої партійної олігархії з чільною ролею в ній Маленкова була відповіднішою його бажанням, ніж абсолютна військово-поліційна диктатура іменем Сталіна. Так у вирішальні дні перед смертю Сталіна утворилась коаліція Берії — Маленкова з програмою відновлення влади політбюрівської олігархії в поновленому складі.

І от у цей момент помер Сталін. Треба сказати прямо, що помер він як не можна більше вчасно, так вчасно, що навіть не можна позбутися враження, що помер він не без сторонньої допомоги. Але питання про те, якою саме смертю помер Сталін, другорядне на тлі основного факту: його смерть стала щасливою нагодою для олігархії відновити в повному блиску свою попередню владу. Зі смертю Сталіна зробити це їй було легко, бо вся змова нового сталінського оточення трималась тільки на одному китові: на слові й підписі самого Сталіна, якого сама олігархія зробила безпомильним богом. Як тільки зник Сталін, зникла всяка можливість у його нового

оточення посилатися на нього, й уся змова була паралізована. Це оточення олігархія цілком узяла на себе зобов'язанчекаючи ні хвилини, відразу ж по констатуванні смерти Сталіна було оголошено про цілковиту реорганізацію всієї системи державного й партійного управління, роздрібнені міністерства були знову укрупнені в велетенські одиниці, і на чолі головних із них стали знову колишні залізні наркоми і диктатори цілих ділянок совєтського життя, десятки нових міністрів розжалувано, а в партії було ліквідовано всю нову структуру, й президію зведено знову до типу старого політбюра в складі самих тільки тих самих Молотова, Кагановича, Берії, Ворошилова, Мікояна, Хрущова з додачею Булганіна, Маленкова та пари нових маленковських колеґ. І тому то у відозві з приводу Сталіна було попередження про ти «паніки і розброду», і тому то всі інші вже переказані попередньо несподіванки.

А головне — тому то так несподівано швидко почалася ревізія політики Сталіна з тенденцією поступового розвінчання його попереднього культу.

Звичайно, це ні в якому разі не є й не може бути повна переоцінка Сталіна і похоронення з Сталіном також і сталінщини. Ні, ім'я Сталіна з хвилиною, як він став лише набальзамованою мумією і зовсім перестав бути небезпечним олігархії, як позиція в кремлівській полі-

тичній грі, це ім'я канонізовано за всіма приписами комуністичної релігії, і мумія покладена в мавзолей і оточена всіма можливими почестями. І ці почести воздаватимуть далі як невід'ємна частина традиційного ритуалу доти, доки й буде при владі олігархія. Бо конфлікт цієї олігархії з Сталіном наприкінці його життя не мав характеру якогось принципово політичного конфлікту, а був лише звичайною гризнею кремлівських шакалів за ласу кістку влади, тому ніякого протиріччя з самою сталінщиною, автором якої, як ми вже сказали, був не сам Сталін, а, власне, олігархія, — ніякого такого протиріччя не було й нема. Навпаки, сталінщина, як така, була й залишилася джерелом влади олігархії і не шанувати ім'я, з яким істо рично це нерозривно зв'язано, в олігархії нема ніяких підстав. Ясно, що Сталін, як той мурин, зробивши своє діло, виконавши свою ролю для олігархії, мусів був відійти геть їй з дороги, і **його відійшли,** але на смітник його не викинули, а поклали в мавзолей поруч із Леніном і проголосили гасло: «Безсмертне **ім'я** Сталіна буде жити вічно» і т. д. Зрештою, історія трохи повторилася, і з Сталіном зробили те саме, що Сталін зробив колись із Леніном. Відомо точно з опублікованих свого часу Троцьким та іншими документів, що Ленін напередод ні смерти два роки був у гострому конфлікті з Сталіном і навіть написав листа

про розрив усяких особистих стосунків із Сталіном та вимагав його усунення з посади секретаря партії. І ніхто так не був зацікавлений у смерті Леніна, як сам Сталін. Але це не зашкодило йому потім, коли Ленін помер, перетворити його в святого і робити свою дальшу кар'єру іменем Леніна.

Але з Сталіном його «соратники» поступили все таки гірше. Вони канонізували його ім'я, але одночасно й **утилізували** його смерть собі на користь, а тому на шкоду тим, що, в суті, відразу ж заходилися виправляти його політику, перетворюючи його тим самим перед очима народу на головного козла відпущення за всі найгірші потягнення режиму і спекулятивно набиваючи собі ціну на використанні кон'юнктури народньої ненависти до Сталіна, як попереднього уособлення режиму.

На тлі всього вищесказаного зовсім ясна відповідь на питання про те, хто ж узяв тепер в СССР ролю Сталіна, хто тепер став там «Сталіном»? **Ніхто.** Ніхто не став «Сталіном» після Сталіна, бо сама посада «Сталіна» в СССР у зв'язку із смертю Сталіна тепер ліквідована. Формально посада Сталіна розподілена натрое між Маленковом, що став прем'єром, але перестав бути першим секретарем партії, Хрущовом, що став першим секретарем партії, але без ніякого прямого стосунку до уряду, і маршалом Булганіном, що став керівником усіх збройних сил, але без прерогатив і авторитету колишнього «генералісимуса». Фактично ж посада Сталіна розділена на більше частин і між більшою кількістю осіб та навіть з більшою реальною силою, ніж перечислені троє. Це насамперед Берія, який дістав, мабуть, найбільший шматок «Сталіна», бо взяв цілком у свої руки ту посаду Сталіна, про яку звичайно не говорилось але яка найбільше забезпечувала йому владу й силу, тобто контроль над секретною поліцією і всіма внутрішніми справами та безпекою держави. Великий і далеко більший ніж це звичайно думають, шматок «Сталіна» дістався також Кагановичеві, який став, нібито, міністром без портфеля і в уряді, і в партії, а насправді це означає, що він став, так би мовити, уповноваженим для особливих завдань, і цими особливими завданнями його сьогодні є ніщо інше, тільки монтування цілого механізму нової політики партії і уряду на всіх ділянках, в тому числі і на ідеологічній. Найменше від «Сталіна» дісталося Молотову і Мікояну, хоч номінально Молотов став другою особою після Маленкова. І зовсім нічого від «Сталіна» не дістав Ворошилов, хоч його наділено найпочеснішим титулом за номенклятурою нормально-державних посад — титулом «президента».

В цілому ж посаду Сталіна розділено тепер в СССР між усіма перечисленими членами правлячої олігархії, в основному — членами старого сталінського по-

літбюра, яке таким чином, тепер уже без псевдоніма «Сталін» і без ніякого іншого підставного імени, оформило свою колективну диктатуру над країною, усунувши з Сталіном і його новим особистим оточенням щойно оформлену і переростаючу в небезпечну для олігархії автократичну диктатуру нею ж висунено го «вождя». Звичайно, в складі цієї олігархії не всі рівні, але нема серед неї ні одної домінуючої особи. В кожному разі такою особою не є, як це думають на Заході, Маленков. З хвилиною втрати Маленковом позиції першого секретаря партії він став серед олігархії зовсім маленьким. А цю позицію відібрали в нього, тобто — змусили його її зректися, всі інші члени олігархії з ясно визначеною метою: не дати йому змоги стати «Сталіном». Олігархія зробила Маленкова, нібито, заголовною фігурою, по ставивши його на чолі уряду, але сила його в ролі прем'єра без секретарства в партії така ж, як була сила Рикова, коли його після смерти Леніна було поставлено на чолі уряду, або сила Молотова, коли він був головою уряду за Сталіна. Ясно, що Маленкову також надано більш почесну, ніж реальну ролю Чому? Бо Маленков серед олігархії є людина найновіша й наймолодша. Олігархії вигідно було висунути саме його на чоло, щоб заімпонувати саме тим новим елементам партії, які висували Маленкова ще за Сталіна на ролю його наступника. Але зробити його справжнім наступником Сталіна олігархія не могла, бо він їй небезпечний такою ж мірою, як усі ті, що за широкою спиною Сталіна прийшли на зміну старій олігархії. Домовленість цієї олігархії з Маленковом сталася на ґрунті компромісу, а основною засадою цього компромісу було створення рівноваги сил і унеможливлення вирішальної переваги будь - якого одного. На цій рівновазі й тримається тепер олігархія. Дуже небезпечна ситуація, бо рівновага дуже хитка і може легко порушитися в кожний сковзький момент. Доки триватиме ця рівновага і хто її перший порушить — покаже майбутнє.

Покищо ж, як наслідок намагання за всяку ціну втримати рівновагу, отже уникнути всяких сковзьких моментів, маємо факт небувалого зменшення гостро - ризикованої авантурницької політики режиму — як у міжнародніх взаєминах, так і всередині. Це безперечно відступ від лінії Сталіна. І тому то олігархія мовчить про «заповіти Сталіна». Взагалі про якийсь буквальний «заповіт Сталіна» щодо його наступництва, то якщо такий і був, то він мав бути тільки десь у кишені Поскрьобишева і мусів був зникнути разом із ним. Бо все, що сталося в Кремлі в зв'язку із смертю Сталіна, сталося не згідно з волею Сталіна, а наперекір їй. Щождо «заповіту Сталіна» в розумінні пляну

практичного діяння, то ми маємо навпаки — цілковиту ревізію сталінської лінії поведінки.

Але є все таки один, і то найголовніший, момент, щодо якого можна сміливо сказати, що тут післясталінська олігархія просто розігнала. Через те то, не ня йти якраз сталінським шляхом, чи, умовно кажучи, виконувати «заповіт Сталіна». Маємо тут на увазі, так би мовити, політику далекого прицілу, вироблену за Сталіна й іменем Сталіна, політику досягнення остаточної мети, яка лишилася в Сталінових наступників абсолютно та сама, що була і в Сталіна, як, зрештою, і в Сталіна, не зважаючи на всі метаморфози, вона була та сама, що й у Леніна. Ця мета — це побудова отого злощасного «комунізму» в СССР і опанування ним усього світу з головним реальним наслідком цього — опанування всього владою однієї тоталітарної потуги Москви, керованої московською ж олігархією.

Який же конкретний плян здійснення цієї мети на ближче майбутнє має Москва за цим — «заповітом Сталіна»?

Цей плян викладений в останньому т. зв. «творі» Сталіна, що ним є кілька записок Сталіна, що резюмують колективну творчість партійної мозкової лябораторії перед 19-м з'їздом, під назвою «Економічні проблеми соціялізму в СССР». Цей «твір» тепер пробролюють обов'язково всі в СССР, і це те головне,

прив'язуючи до чого увагу всього населення, партія й сьогодні зв'язує себе і свою політику з ім'ям Сталіна.

Не розбираючи всіх теоретичних положень цього «твору», вкажемо на дві головні його тези, які, безперечно, є напрямними для політики Москви на ближче майбутнє. Універсальний зміст першої тези зводиться до одного: здійснити перехід від нібито побудованого вже в СССР соціялізму до вищої його стадії — комунізму. В пляні цього генерального завдання для внутрішньої політики в СССР виставлено таку конкретну тезу (цитуємо з «твору» Сталіна): «В теперішній час у нас існує дві основні форми соціялістичного виробництва: державна — загальнонародня і колгоспна, яку не можна назвати загальнонародньою. В державних підприємствах засоби виробництва і продукція виробництва є загальнонародньою (державною — В. Г.) власністю. В колгоспних же підприємствах, хоча засоби (земля і машини) й належать державі, проте продукція виробництва є власністю окремих колгоспів... Ця обставина веде до того, що держава може розпоряджатись тільки продукцією державних підприємств, тоді як колгоспною продукцією, як своєю власністю, розпоряджаються колгоспи... Ці явища уже тепер починають гальмувати розвиток наших виробничих сил, бо вони створюють перешкоду для цілковитого охоплення всього народнього

господарства, особливо сільського господарства, державним плануванням. Нема сумніву, що чим далі тим більше ці явища гальмуватимуть дальше зростання виробничих сил нашої країни. Отже завдання полягає в тому, щоб ліквідувати ці протиріччя шляхом поступового перетворення колгоспної власности в загальнонародню (державну — В. Г.) і запровадження продуктообміну замість товарового обігу... Щоб піднести колгоспну власність до рівня загальнонародньої (державної), треба виключити лишки колгоспної продукції з системи товарового обігу і включити їх в систему продуктового обміну між державною промисловістю і колгоспами. В цьому суть.»

Другою ж тезою, яку поруч із цією тепер також підносять в СССР, як головну напрямну політики Москви, є теза, що стосується до зовнішньої політики СССР і зміст якої за тим же цитованим уже «твором» Сталіна зводиться до таких основних положень (цитуємо з скороченням): «Наслідком другої світової війни від капіталістичної системи відпали Китай і країни Східньої Европи, створивши разом із Советським Союзом єдиний табір, протиставний капіталізмові. Економічним наслідком цього стало те, що єдиний світовий ринок розпався. Тому сфера прикладання сил головних капіталістичних країн, як США, Англія й Франція, до світових ресурсів щораз більше скорочуватиметься, умови

світового ринку для них щораз погіршуватимуться, а недонавантаження підприємств у цих країнах дедалі збільшуватиметься. В цьому полягає поглиблення загальної кризи світової капіталістичної системи. Отже боротьба капіталістичних країн за ринки і бажання втопити своїх конкурентів буде практично сильніше, ніж протиріччя між таборами капіталізму і соціялізму. Через те неминучість війни між самими капіталістичними країнами більша, ніж можливість війни їх проти СССР. Війна СССР з капіталістичними країнами нині не неминуча.» Висновок з цього такий (переказуємо власними словами): скріплення дальших зв'язків між СССР і комуністичними країнами «народніх демократій» і цілковите їхнє відірвання від Заходу з перетворенням їх в один унутрішній світ комунізму, а це само собою прискорить кризу і війну капіталістичних країн між собою. Отже завдання СССР — діяти саме в цьому напрямку, не боячись війни і готуючись узяти капіталістичний світ потім голими руками.

Ці дві тези означають: **поперше** — що в плянах ближнього майбутнього Москви всередині СССР є новий великий наступ на селянство, цього разу вже на колгосп не селянство, з метою ще більшого, ніж у процесі колективізації і ліквідації т. зв. «куркульства», прибрання його до рук шляхом уже цілковитого удержавлення колгоспів і ліквідації селянства,

як такого; одночасно це має бути також ліквідація решток ринково-товарових взаємин між містом і селом. Отже також новий удар по місту, тобто по масі споживачів, подібно до того голодового удару, який уже був раз зроблений за Сталіна в часи колективізації. Отже на черзі новий соціяльно-політичний експеримент Москви і нові катастрофи. **По-друге** ж, це означає, що в цих же планах на ближче майбутнє поза СССР Москва має завдання завершити остаточну совєтизацію і може й есесеризацію комуністичних сателітів і Китаю, тобто — перетворення їх в один державно-політичний і економічний комплекс, а тому замість війни з капіталістичним світом Москва ставить ставку на кризу і війну в самому капіталістичному світі, при чому — цю кризу і війну вона плянує викликати нічим іншим, тільки т зв. «мирною» політикою маневрування цілого 400-мільйонового комуністичного півсвіту.

Оце й є зміст тієї політики, яку має провадити т. зв. «новий уряд» Москви. Вона також не нова, як і сам цей уряд, але смерть Сталіна дала в руки Москви добрий козир, щоб дурити світ нібито справді «новою» своєю політикою.

Але, як бачимо, ця політика означає справді новий великий, цього разу вже не соціялістичний, а «комуністичний» наступ всередині СССР і назовні, наступ всередині на колгоспне селянство

і трудящих міста, а назовні — на свіжо опановані Москвою нації. Згідно ж з класичною теорією московського комунізму, т. зв. «теорією Леніна-Сталіна», перед кожним черговим наступом повинен бути певний тактичний відступ, який за цією теорією і називається — «відступ для наступу». Тактичним відступом для наступу був свого часу т. зв. НЕП, що був підготовчим етапом до колективізації і «соціялістичного наступу». Певний відступ повинен бути й тепер. Деякі нотки сталінського твору «Економічні питання соціялізму в СССР» звучать, що цей відступ мали на увазі ще за Сталіна. Але ім'я Сталіна, що був увособленням якраз наступу і тільки наступу, ще й найжорстокішого наступу, — це ім'я було цілком невідповідне для фірмування етапу нового тактичного відступу. Тому смерть Сталіна стала доброю нагодою для його наступників, щоб виставити себе в вигляді «нового уряду» з «новою», мовляв, політикою, політикою відступу. І тому так відразу, і так підкреслено ревізіоністично супроти Сталіна, олігархія поспішила заманіфестувати перші кроки до відступу після смерти Сталіна: амнестія, зниження цін, послаблення терору, ліквідація МГБ і викриття його злочинної діяльности, зменшення шовінізму, ревізія вождизму і одночасно — відпруження в міжнародніх взаєминах.

Всі ці трохи справді нові й незвичні після Сталіна кроки олігархії й справ-

ді на багатьох подіяли спантеличуючо, зокрема тут, на Заході. Навіть серед емігрантів почали виринати питання: що ж далі? Невже щось ліпше? Адже це все таки ліпше, ніж було за Сталіна!

Але на тлі того, що ми сказали вже вище про теорію відступання для наступу, мусимо сказати ясно: ні, це не ліпше. Звичайно, взагалі це не гірше, ніж було за Сталіна, просто тому, що вже гірше не може бути, але з одного погляду все таки гірше: бо це розумніше, ніж було за Сталіна, отже — вигідніше для дальшого провадження політики Сталіна і згубніше для наших народів. Бо вони так стужилися за якоюнебудь зміною в атмосфері постійного сталінського напруження, що й найменше відпруження може здатися їм бо-зна яким поліпшенням і може й приспати, як багатьох приспав НЕП. А тим часом це навіть далеко і не якийсь маленький НЕП. Бо НЕП був справді великим теоретичним відступом перед такими внутрішніми протикомуністичними силами, з якими слабкий ще тоді комуністичний режим мусів, хоч не хотів, рахуватися. Тепер же, навпаки, внутрішні протикомуністичні сили ослаблені до крайності, а комуністичний режим сильний, як ніколи, і тактичний його відступ сьогодні буде дуже поверховий і дуже короткотривалий. Це буде просто невеличка передишка, викликана більше потребами консолідації сил режиму, ніж

конечністю йому справді поступитися бажанням народу.

Серед інших нових тактичних потягнень Москви після смерти Сталіна маємо також і деякі нові тактичні кроки в **національному** питанні. Більше того, національне питання стало навіть у центрі уваги сучасних тактичних маневрів олігархії. Такі факти, як раптове припинення кампанії совєтського антисемітизму і обернення справи т. зв. сіоністів і жидівських буржуазних націоналістів на 180° проти їхніх обвинувачів, яких тепер обвинувачено в спробі посіяти національну ворожнечу в СССР, або такі факти, як реабілітація грузинських комуністів, обвинувачених раніше в т. зв. «грузинському буржуазному націоналізмі», — ці факти належать, безперечно, до національної політики. І означають вони, все таки, деяке тактичне відступлення від того «густопсового» російського шовінізму, що перед смертю Сталін досяг був свого кульмінаційного пункту. Що означає це? Чи не означає це чогось нового в національному питанні в СССР?

Безперечно, це означає новий манезр національної політики Москви. Але що означає цей маневр?

Та перше, ніж відповісти на це питання, звернемо увагу на те місце національного питання, яке воно зайняло в перших же деклараціях наступників Сталіна відразу ж по його смерті. Візьмемо

промови на похороні Сталіна трьох представників олігархії: Маленкова, Берії, Молотова. Всі троє зупинились спеціяльно на національному питанні, підкресливши його особливе значення в даний момент. Маленков сказав: «З іменем Сталіна зв'язано вирішення одного з найскладніших питань в історії розвитку суспільства — національного питання. Найбільший теоретик національного питання, Сталін забезпечив уперше в історії, в маштабі величезної багатонаціональної держави ліквідацію відвічних національних протиріч. Під керівництвом Сталіна наша партія добилась переборення економічної і культурної відсталости раніш поневолених народів... Наш святий обов'язок полягає в тому, щоб забезпечити далі скріплення єдности і дружби народів Совєтського Союзу. При дружбі народів нашої країни нам не страшні ніякі ані внутрішні, ані зовнішні вороги»... Берія, з свого боку, сказав: «Наша внутрішня політика основана на братерській дружбі між народами нашої країни, на міцному єднанні совєтських національних республік у системі великої багатонаціональної держави СССР.» Так само Молотов заявив: «У нашій країні здійснено створення такої багатонаціональної держави, яка за своєю міццю не має собі прикладу в історії. В цьому Сталінові належить особлива роля. Сталін не тільки керував розвитком нашої багатонаціональної держави, а й теоретично

висвітлював найважливіші сучасні проблеми національного питання... **В сучасних умовах це має особливо важливе значення, в зв'язку із створенням держав народніх демократій і зростанням національно-визвольного руху в колоніях та залежних державах.»**

Власне, в цих останніх словах Молотова й лежить ключ до розуміння того, чому саме надано національному питанню такого значення і чому також потрібні режимові нові маневри в національній політиці. Справа в тому, що проблема совєтизації комуністичних держав т. зв. «народніх демократій» Східньої Европи й Азії, проблема створення з них одного державно-політичного й економічного комплексу разом з СССР — це передусім **національна проблема.** Щоб приступити до поглинення ще недавно вільних і ворожих до Росії націй, совєтсько-російська імперія повинна передусім максимально замаскувати свої імперіялістичні цілі і створити враження в цих націй, що СССР це не та тюрма народів, у якій вільні нації стають рабами російського великодержавного націоналізму Москви, а що це справді дружній союз національних республік, де, мовляв, усі народи рівні і нема панівної нації. Стара національна політика періоду Сталіна, тобто — періоду консолідації імперії в межах старого СССР, політика одверто-нахабної пропаґанди вищости всього російського і дискримінації та ґеноциду неро-

сійських народів, ця політика стала вже незручною Москві на новому етапі, на етапі консолідації імперії в нових, ширших межах, — у межах усього комуністичного півсвіту. Тим більше, що овочі старої національної політики вже пожато в формі такої централізації багатонаціонального СССР, що при цьому занадто підкреслене русацтво вже не конечне. Звичайно, мова тут іде не про відмову русацтва, бо це русацтво, як було, так і лишилось одним із головних елементів самої **мети** московської політики. Мовить ся тільки про методу здійснення цієї мети, про обновлення цієї методи і ліпше замаскування справжньої мети новою, іншою, менш підкреслено-шовіністичною пропаґандою. В цьому пляні й дано «отбой» у деяких моментах національної політики.

Насамперед, як бачимо, дано це й«отбой» у формі раптового відклику кампанії антисемітизму. Звичайно, питання жидівської національної меншини — специфічне питання і має свої окремі нюанси, не пов'язані з питанням інших неросійських націй в СССР, але це питання над звичайно характеристичне для виясненння загального курсу національної політики Москви. Треба мати на увазі факт, що антисемітизм взагалі, а в Росії зокрема, завжди був і лишився мірилом ступня реакційности уряду в національному питанні. Припливи й відпливи антижидівських погромів і переслідувань завжди йшли впарі з припливами й відпливами погромів і переслідувань національного життя всіх неросійських народів. Зокрема це можна дуже точно встановити в випадку російської національної політики щодо України. 80-ті роки минулого століття, роки чорносотенних жидівських погромів під гаслом «Бий жидів, спасай Росію» були роками валуєвщини і розгрому українського національно-культурного руху під гаслом «Бей мазепинцев-сепаратистов, спасай единую нѣдилимую Россию». Загострення антижидівських обмежень у формі преславної «черти оседлості» і «процентной норми», йшли впарі з забороною української мови й шкільництва, що було своєрідною «чертою оседлості» і «процентной нормой» для українців з метою здійснення гасла: «не было, нет и быть не может». Це саме повторилося точно в часи реакції після 1905 р., в часи другої світової війни і в часи білоґвардійщини. В совєтських же умовах часи найбільшого фаворизування жидівства в роки НЕП-у були також часами найбільшого лібералізму Москви щодо української національної культури, часами українізації. І навпаки, часи погрому жидівської части ни совєтського суспільства і партії під гаслом боротьби з троцькізмом, а потім сіонізмом та «жидівським буржуазним націоналізмом» були й часами також українського національного життя в формі боротьби з різними українськими «націо

налістичними ухилами» в державі і в партії. Є всі підстави вбачати, що і в сучасному, звичайно, поверхово-коньюнктурному, відвороті від антисемітизму є певна пов'язаність із маневруванням також і щодо інших неросійських національностей СССР. Приклад з Грузією є першим тому доказом. Можна сподіватися в майбутньому ще якихось кроків і на Україні. Але все це, звичайно, тільки короткотривалий тактичний відступ для наступу.

При цьому треба відмітити, що потреба негайного і демонстративного відклику розпочатої за Сталіна кампанії антисемітизму диктувалась Москві ще й іншими двома моментами: поперше, це, як уже було сказано попередньо, була чисто внутрішня потреба ліквідації цієї кампанії саме в зв'язку з її спрямованістю проти певних провідних фігур олігархії і використання цього випадку проти інспіраторів цієї кампанії; подруге ж, це диктувалося також тією зовнішньою реакцією, яку викликала ця кампанія в усьому світі. Зокрема ж — дуже небезпечною стала для Москви реакція на цю кампанію з боку якраз комуністів і прокомуністичних кіл поза СССР. Не треба забувати, що історично склалося так, що саме жидівські елементи в усіх країнах стали одною з найважливіших опор комунізму і діяльности комуністичних «п'ятих колон». В цьому нема, звичайно, нія кої провини всієї жидівської нації, як

такої, бо це наслідок жидівського історичного нещастя, жидівської ектериторіяльности, що зробила жидів, скрізь найупослідженішим елементом іншонаціональних держав, зробила їх жертвою всяких расових і національних дискримінацій, а тим самим і добрим ґрунтом для комуністичного задурманення. Але факт залишається фактом , і цей факт поставив Москву перед перспективою розкладу комуністичних «п'ятих колон» наслідком антисемітизму Москви. Тому смерть Сталіна стала доброю нагодою, щоб звалити все на нього і його ближче особисте оточення і поправити цю небезпечну помилку попередньої політики.

В цьому, між іншим, полягає головний секрет, чому наступники Сталіна були змушені вдатися аж до такого драстичного заходу, як викриття навіть головної таємниці режиму, таємниці ГПУ — НКВД — МВД, таємниці фальшування сенсаційних процесів для виправдання масових м'ясорубок. Тут сталося якраз те, про що знає кожен підсовєтський громадянин і про що дуже дотепно розповідає одна популярна підсовєтська анекдота. Одного разу Сталін на засіданні політбюра раптом виявив, що при ньому нема його люльки. Це була та знаменита люлька Сталіна, з якою його колись любили малювати, показуючи, як він ви курював нею всяку «контрреволюцію» в СССР. Сталін перешукав усі шухляди в своєму кабінеті і прийшов до висновку, що його люльку вкрадено. Він негайно

ж зателефонував до НКВД й наказав за всяку ціну встановити, хто вкрав його люльку, бо це не інакше, як спроба сві тової буржуазії зіпсувати його працездатність шляхом викрадення люльки, до якої він звик і яка стала вже символічною.

Минуло лише півгодини після цього, і Сталін, заспокоївшись, раптом виявив, що люлька спокійнісінько лежить у його теці з паперами, куди він її в поспіху за сунув. Він знову підійшов до телефону і подзвонив до НКВД, повідомляючи, що люлька знайшлася і що розшуки треба припинити «Добре — відповіли йому з НКВД, — тепер ми припинимо, але що роботи з тим, що за ці півгодини ми вже арештували десятьох людей і всі вони вже признались, що кожен з них украв «люльку Сталіна»»... Щось подібне стало ся і в випадку з жидівськими лікарями. Сталінові й його оточенню потрібно було негайно зфабрикувати якраз «жидівську» змову проти СССР. МГБ це завдан ня сумлінно й «большевицькими темпами» виконало. Наслідком цього бідні ліка рі вже попризнавалися про всі подробиці змови, назвали імена людей і організацій, які їм давали завдання і гроші і т. п. І все це вже було опубліковано в газетах на весь світ. Та раптом Сталін помер, і вся ця «жидівська змова» стала не тільки непотрібною його наступникам, а й небезпечною. Що робити? Нічого іншого не можна було зробити, як тільки ліквідувати МГБ і його колишніх керів

ників і всю цю історію приписати злому замірові якогось там «тяпкіна-ляпкіна» — Рюміна і його начальника Ігнать єва, а заразом — і їхнього головного шефа Сталіна.

Взагалі ж треба сказати, що крім усього іншого, всі ті заходи, які так поспішно почали вживати Сталінові наступники по його смерті з метою підкреслити започатковані ними зміни, мають у собі також і справжні елементи ревізії Сталіна. Справа в тому, що на цілому ряді ділянок совєтської політики «мудре керівництво» Сталіна довело сам режим до таких великих небезпек і труднощів, що його наступники опинилися, так би мовити, «під дурного хатою». Зокрема в дуже прикрій ситуації опинилася Москва на міжнародній арені, де її «сталінська» політика почала настільки мобілізовувати весь вільний демократичний світ проти неї, що вже наблизився час, коли цей світ міг не тільки реально протиставитись СССР, а й наступити йому на мозолі та примусити до відступу або смерти.

При чому — агресивно-зачіпна лінія сталінської Москви на міжнародній арені кричущо суперечила сталінській же тезі про те, що «капіталістичний світ сам перегризеться» і СССР не має потреби в війні. Виходило ж так, що Москва сама своєю політикою зцементувала цей капіталістичний світ проти себе. Ясно, що цю небезпечну ситуацію Москві треба було чимскоріше виправити, отже — виправити, зревізувати Сталіна. І вона

це зробила під акомпаньямент жалобно-врочистого реву гудків і гуркоту гармат них салютів на честь померлого, а може й «повергнутого в порох» учорашнього божища.

Таким чином події, що сталися в СССР у зв'язку із смертю Сталіна, відкривають нам картину великої політичної гри сві тового маштабу, що її почали Сталінові наступники з метою дальшого наступу в напрямку до тієї самої мети, до якої во ни йшли і під фірмою Сталіна. Цю вели ку гру на Заході чомусь називають «но вою політикою нового уряду», чи навіть «політикою Маленкова». Але насправді це ані не «нова політика», ані тим біль ше не «політика Маленкова». Маленков є зовсім маленькою людиною, ще мен шою, ніж Сталін, у тій людській маши нерії, яка цю політику продукує. А ця машинерія, машинерія велетенського і самодостатнього в соціяльно-політично му сенсі бюрократичного апарату, очоле ного олігархією, в основному та сама, що була й за Сталіна, і політика ця також у своїх основних напрямних теж та са ма. Змінилися тільки способи політичної гри, які і вводять в оману зовнішній світ.

Та, власне, вся ця велика політична гра маленьких людей типу Маленкова й розрахована передусім на оману зовнішнього світу. Вона розрахована якраз на отих «ослів 20-го століття» в Америці й інших країнах Заходу, які сьогодні вже ладні під впливом ще тільки пер-

ших ходів цієї гри заспівати: «Розпрягайте, хлопці, коней та й лягайте спочивать». Найбільші оптимісти з-поміж них спокушають себе й інших надією, що «зміни в СССР», перед їхніми очима справді такі «великі», що «потрясають» весь іхній дрібнобуржуазний «світ», що ці зміни є вже, мовляв, «початком кінця» тоталітарного режиму й агресивної політики Москви. Але всі ці слова про «початок кінця» в СССР є лише прикриттям боягузливого бажання цих людей на Заході довести до **кінця початку** тієї мобілізації, яка почала вже давати перші овочі і яка, безперечно, на лякала Москву. Невже справді дійде до кінця цього розумного й далекосяжного початку мобілізації західнього світу про ти комунізму і імперіялізму Москви, нев же ми стоїмо перед перспективою нової психози добровільного вповзання вільно го світу в роззявлену пащу червоного удава? Покищо бачимо спробу президента Айзенгауера бути мужнім і рішучим і обмежитися лише благословенням на остаточне проглинення Москвою самих тільки народів СССР, але без сателітів, у захист яких ще говориться гарні слова. Але одночасно бачимо і розуміємо, що «Ахіллова п'ята» демократії, тобто кількісний вплив на політику країн і їх ніх президентів дуже численних «ослів 20-го століття», зокрема, наприк., англійських і французьких ослів, може бути фатальним, і від мужніх і рішучих слів,

як і в недавньому минулому, залишаться тільки приємні спогади, а дійсність явить ганебне видовище нових Ялт і Потсдамів.

Проте для нас це буде вже не перше розчарування. І означатиме для нас це все тільки одне: що нам, політичним еміґрантам з СССР, у такому разі не вдасться прикласти свої руки безпосередньо до справи визволення наших народів. Але для песимізму щодо перспектив визвольної боротьби наших народів нема підстав. Нова ситуація, ситуація маленького відступу перед великим наступом, можливо, трохи відстрочить момент вибуху тих сил в СССР, які незалежно від того, хто фірмує режим Москви, щораз наростають силою самої логіки розвитку нечуваної протинародньої і протилюдської системи. Зокрема ж і особливо наростають національно-визвольні сили в надрах тюремної імперії. І початок наступу Москви на нові народи з метою остаточного поневолення їх у цій імперії викличе до дії ще свіжі в цих народів сили національного спротиву, і цей спротив пробудить такі ж, хоч прибиті й понівечені, сили національного спротиву наших народів. У цьому буде і початок кінця і кінець початку новых злочинних ходів червоної імперії, яка приречена на згин. З вірою в це ми провадитимемо далі нашу муравлину працю для цієї мети, де поставила нас для цього історична доля.